

kar je bil naslov že obveščen od občine Železniki, da so upravitelji posestev »Fužina zgornji Železniki« danes pričeli podirati PLAVŽ, edino še ohranjeno visoko peč v Sloveniji, v kateri so v preteklih stoletjih topili železovo rudo.

Prosvetno društvo obsoja podiranje takih zgodovinskih spomenikov, zato se bo proti rušenju tega plavža borilo z vsemi razpoložljivimi sredstvi in za obnovo tega, kar je na omenjeni peči že porušenega. Naslov prosimo, da proti podiranju tega plavža nastopi z vso odločnostjo.

Tavčar Jakob
t. č. predsednik

Gortner Blaž
t. č. tajnik

Zig
Prosvetno društvo Železniki

Pismu, ki je bilo prav tako tega dne poslano na Prosvetno zvezo v Ljubljano, pa je bil dodan še odstavek:

Plavž je vzbujal pozornost in občudovanje tujcev, ki so prihajali v Železnike. Ima pa tudi zgodovinsko vrednost. Prosvetno društvo obsoja tako barbarško odstranjevanje zgodovinskih spomenikov. Prosvetno zvezo prosimo, da se na odločujočih mestih zavzame, da se ta starinska visoka peč obnovi in postavi nazaj v prejšnje stanje.

Sledijo podpisi in štampljka kot na prejšnjem pismu. Obe pismi sta ohranjeni v mojem zasebnem arhivu.

Dne 9. aprila nas je zatekla okupacija in plavž je med vojno ostal na pol porušen. Šele zadruga kovinarjev »NIKO« Železniki si je leta 1949 zadala nalogo, da plavž obnovi, kar je tudi uspešno opravila. Toda na strehi je nastala mala sprememba, streha je prej imela kratko sleme, sedaj pa ima stožec.

Ko smo leta 1968 odpirali muzejsko zbirko v Železnikih, sem stal v bližini, ko sta se rokovala naš tajnik Niko Žumer in dr. France Stele. Ko sta se predstavila, je dr. Stele dejal: »O, dobro se vas spominjam kot takratnega župana, ko smo rešili in zavarovali ta tehnični spomenik. Trdim lahko, da je plavž in vaša muzejska zbirka prvi zametek tehničnega muzeja v Sloveniji.« Po letu 1945 se je žal še mnogo rušilo: kabarene, rešanci, vigenci in fužine; material so porabili za nove stanovanjske zgradbe. Naj končam s stihom rojaka dr. Franceta Koblarja:

»Ugasnile so v plavžih silne peči, le tih spomenik o njih govori.«

Blaž Gortner

SORIČANI SO ODKLONILI NEMŠKO ŠOLO

V Koledarju šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za leto 1931 je nekdanji soriški učitelj Josip Armič objavil članek z naslovom »Sorica in nemški Schulverein« (str. 70 do 76). V njem omenja najprej naselitev Tirolcev in naštevava nemška ledinska imena, ki spominjajo na te stare tuje naselnike. Potem pa piše o soriški šoli in o svojih doživljajih z otroki, potomci nemških naseljenikov. Med drugim pripoveduje tudi o poskusih oblasti, da bi šolo napravili nemško. V čast Soričanov pa pove, da so take poskuse zavrnili.

Navajam dobesedno Armičevo pisanje:

Ko sem prišel leta 1892 kot šolski upravitelj na tamošnjo tedanjo enorazrednico, sem se kmalu prepiral o stanju in ostankih tirolske naselbine. Vsolane so bile tedaj tri vasi: Spodnja in Zgornja Sorica ter Spodnje Danje. Ostale, prej imenovane vasi ob pobočju Ratovca pa so bile zaradi oddaljenosti izven šolskega okoliša. V Spodnji in Zgor-

nji Sorici ni bilo tedaj opaziti med otroki nobenega ostanka tirolskega narečja. Otroci so govorili in znali le slovensko. V Spodnjih Danjah, mali in izolirani, dobre pol ure od Sorice oddaljeni vasi, ter v ostalih, nevšolanih gorskih vaseh, se je pa med deco ohranila neka mešanica tirolskega narečja in slovenščine. Samostalnike in glagole so rabili večinomoma nemške, sklanjali in spregali so jih pa slovensko. V primer navajam nekaj stavkov iz Žumer-Razingerjevega I. berila, ki je bilo tedaj v rabi, in sicer iz berilnega sestavka: »Košnja« (Moud-Mahdzeit). Ob košnji kosci zarana vstajajo. (Me moude moudarji fri aufštenajo.) Na ramo vzemo sklepano koso in si opasejo vodor. (Na oksel nejmajo getonglato žejnžno in frbindajo kumpf.) Veselo odrinejo na senožeti. (Fro genajo na moud.) Tam se razvrste in urno kose. (Drt se štelajo v vrste in hajlajo mejat.) Rosna trava s cveticami vred pada pod ostro

koso. (Betaubter groš mit d'n p'shlajn fola pod šrofo žejnžo.) itd.

Otrok se je opravičil zaradi šolske zamude, npr.: »Mama me niso lošal v šolo genat, k'je b'lo t'ko kolt.« — ali: »Bauha me ve tuna« (Bauch — weh — tun) itd.

Učitelju je bilo treba zaradi Danjarjev prestaviti v danjarsko govorico ves abecednik in I. berilo, da je pri pouku pomagal tem revežem in dosegel tako prej svoj smoter. To delo je pa trajalo le v nižji skupini. Ko so prestopali otroci v višjo skupino, znali so že slovensko in sledili pouku.

Stari ljudje, ki so sedaj že vsi pomrli, so pa tedaj govorili med seboj še pristno tirolščino. V šoli se je na deci prav dobro poznalo, če je doma kak ded ali babica oziroma kaka druga stara oseba. Tak otrok je bil veliko bolj »zakrknjen German«, ker je doma čul le tirolsko narečje. Naj navedem tudi nekaj takih primerov: npr. — dva stara moža se srečata na poti proti Zalemu logu: »Gut'n toug!« (Dober dan!) »Got gejb!« (Bog daj!) »Bi get's d'r š'n iht?« (Kako se ti že kaj godi?) »G't! — gežund bin i' b'l hejnšt!« (Dobro! — zdrav sem pač zdaj!) »Fa vou bišt e kejma?« (Od kod si pa prišel?) »Aufr fon Stub'n.« (Gori iz Zalega loga.) »Baš bišt e gigen?« (Po kaj si šel?) »Lahtrabas ene gehet z' f'rriht'n.« (Marsikaj sem imel opraviti.)

Izmed mnogih rekov naj navedem tudi enega: »Ben auf d' ca Mart'ntouge tout d'žune šajnen, Nouh tout's 'u draj toug'n žnajb'n.« (Ako na sv. Martina sonce sije, potem v treh dneh sneži.)

Pri mrličih so peli tudi zelo dolgo pesem — 12 kitic, ki so se vedno ponavljane, npr.: »Mut'r frau frog i' dih, mut'r frau žog du mir, boš išt 'n ajnš?« (Mati-gospa vprašam te, mati gospa povej mi, kaj je pa eno?) »Andr išter žebre got, her iber d' belt und d' himb'l.« (Eden je sam bog, gospod nad zemljo in nebom.) Pri 2. kitici so odgovarjali: »Cvaj, Južuš in Marija.« Pri 3. kitici: »Draj gotiše peršone« (3 božje osebe). Pri 4. kitici so odgovarjali: »Fire bengelište« (4 evangelisti) itd.

Danjski govorici je bila zelo podobna nekdanja polslovenska in polnemška bitenjska med Škofjo Loko in Kranjem. Valvasor (XI, 127) je navedel par zgledov bitenjskega jezika: »Nim du die Netze, ich die Büchsen, wir werden (oder wollen) die Vogel fangen.« — po bitenjsko: »Nim du Mresha, ich die Busha, wermer titsha fangen.« Item: »Mit einem Scheid

Holtz abschmieren.« — po bitenjsko: »Is Schaitel zam opauchat.«

Služba božja se je opravljala v minullem stoletju v Sorici vedno v slovenskem jeziku. Pred 30 leti tudi stari ljudje niso več nemško molili — vsaj javno ne.

V Bleiweisovem koledarčku je leta 1856 tedanji soriški dušni pastir A. Likar opisal Sorico in Soričane ter navedel v tirolskonemškem narečju »Oče naš«, ki so ga menda tedaj še najstarejši ljudje tako molili. Omenja tudi, da so imenovali sv. obhajilo — »Brotbruch«. Drugih primerov v narečju pa ne navaja. Dve leti prej se je ustanovila šola v Sorici in je bil učni jezik vedno slovenski. Šola je kmalu iztrebila narečje pri otrokih iz Sorice, le v Spodnjih Danjah se je iz prej navedenih vzrokov ohranilo do konca preteklega stoletja.

Ko se je leta 1880 ustanovilo nemško nacionalno šolsko društvo »Deutscher Schulverein«, je iskalo povsod ostanke nekdanjih nemških naselbin. Pri tem poslu so prišli tudi na sled tirolskonemški govorici v Spodnjih Danjah ter tam najeli že tudi sobo, kjer naj bi se deca poučevala nemško. Poslali so iz Ljubljane v Spodnje Danje tudi že učitelja, ki naj bi prevzel ta posel. Takratni posestniki, na katere je s širjenjem slovenskega čtiva posebno vplival tedanji preblagi in narodno zavedni župnik Anton Jamnik, so bili pa že toliko slovensko zavedni, da so poslanega jim učitelja odklonili, češ, saj imamo šolo v Sorici, ter ga odslovili, tako da je pri prihodu v Ljubljano schulvereinski gosposdi gotovo pojasnil, da se ne da tu ničesar doseči in napraviti. Poskušali so pač še pozneje podkupiti slovenskega učitelja v Sorici, da bi za »Judežve groše« poučeval nemščino — a tudi to se jim ni obneslo.

Še v 90. letih minulega stoletja je tedanji okrajni glavar kranjski — hud gornještajerski Nemec — ponujal piscu teh spominov prav izdatno mesečno nagrado, da bi nekaj ur na teden poučeval otroke nemški. Ta ga je pa zavrnil in mu povedal, da bo to storil le tedaj, ko ga bo šolska oblast v to prisilila. To je bil menda zadnji poizkus — a mnogo prekasen — za rešitev tega germanskega otočiča.

Soričani so pa kljub narečju, ki se je ohranilo do konca minulega stoletja, postali zavedni Slovenci, kar najbolj pričata imeni Grohar in Kejžar, ki sta oba

tamošnja rojaka. Prvi je slovenskim slikarjem odprl pot v širšo javnost, ko je aranžiral prvo razstavo slovenske upodablajoče umetnosti na Dunaju, katera je še v rajni Avstriji dokazala, da je

tudi zatirani in zapostavljeni narodit tam doli na jugu — kulturne. Drugi imenovani pa je naš znani in še živeči velezaslužni kulturni delavec.

France Planina

NAŠA RANJENA ZASTAVA

Minevalo je tretje leto prve svetovne vojne. Slovenska kri je tekla po vseh frontah od Galicije do Albanije, od Kotora do visokih gora v Tirolah. Koliko hrabrih dejanj so izbojevali naši fantje! Padali so slovenski očetje in sinovi, ne da bi vedeli, čemu. Slovenskih mater ni tolažila zavest majke Jugovičev!

Več fantov z loškega ozemlja in z Gorenjskega, med njimi moj brat Francelj, abiturient kranjske gimnazije, so služili pri gorskih strelcih, ki so na kapah nosili krivce, na ovratniku pa znak planike. Po krvavih bojih na Grnadi nad Trstom je bil njihov II. polk, sestavljen iz Slovencev in Furlanov, poslan v zaledje. Na soški fronti, kjer je pri 6. ofenzivi padlo na vsaki strani okoli 200.000 vojakov, je tudi ta polk gorskih strelcev doživel velike izgube. Po končani ofenzivi so iz ozdravljenih ranjencev in bolnikov ter iz ostankov po bojiščih razkropljenih formacij skrpali nov maršbataljon. Upokojeni vlakovodja Tone Stare iz Srednjega Bitnja št. 15, rojen 14. 1. 1897, ki je bil v tem maršbataljonu, pripoveduje o takratnih dogodkih takole:

»Maja 1917 so naš, po večini slovenski regiment gorskih strelcev, po krvavih bojih na Doberdolu prestavili v rezervno v Koprivo na Krasu. Toda komaj smo bili odmaknjeni od fronte, je dobil naš bataljon povelje za odhod na marš z vso bojno opremo, ne da bi vedeli, kam gremo. Ustavili smo se v Poljanski dolini in razmestili so nas od Poljan do Zminca. Jaz sem bil četovodja (Zugsführer) 1. voda v 4. bataljonu 10. kompanije. Za tiste čase smo bili zelo zavedni in neustrašni slovenski vojaki. 'Fantič, tič, tič, bojim se pa nič, 'mam zelen klobuč pa tri kriva peresa, bojim se pa nič!' Pa še iz pretapaškega Bitnja sem doma. Tri tedne smo počivali v Zmincu. Konec maja 1917 smo odkorakali proti Loki. Na pobudo častnikov so nam domača dekleta sešila slovensko zastavo, da jo ponesemo na čelu bataljona. Naš kompanijski poveljnik Zupančič, ki je bil pozneje

geometer v Kranju, je iz gruče častnikov, med katerimi je bil tudi Žužkov iz Loke, vprašal: 'Kdo si upa ponesti skozi Loko našo zastavo?' — 'Jaz', sem se odločno oglasil. Korakal sem potem v prvi vrsti med dvema tovarišema in ponosno nosil zastavo. Ob vhodu v Loko (med tedanjo gostilno Pri Urmoharju in hišo Uršinega Tineta) sta nam prihajala nasproti naš bataljonski poveljnik stotnik Fink iz Ljubljane in neki madžarski štabni oficir, najbrž komandant mesta Škofje Loke, ki je hrabro čuval ozadje s svojimi ogrskimi 'honvedi' in v kavarni razkazoval svoje viteštvo z razbijanjem kozarcev. Naša kompanija se je na povelje ustavila. Madžarski komandant je potegnil sabljo iz nožnice in vprašal, kdo je dovolil nositi to zastavo. Nadporočnik Zupančič je zmignil z rameni, češ da ne ve. Stopil sem korak naprej pred konja in se javil, da sem jo jaz sam razvil. Madžar je vsekaj s sabljo po zastavi, da se je drog prelomil. Stotniku Finku je velel, da me mora kaznovati. Ko smo odkorakali naprej, sem oba konca droga stisnil skupaj in tako prinesel našo častno zastavo na loški Mestni trg, kjer se je zbrala množica Ločanov. Ko smo korakali čez trg in prepevali, so meščanke in meščani, kljub prepovedi, stopali k našim vrstam in nam podajali cvetje in cigarete. Potem smo se nastanili na Godešcu. Tam me je stotnik Fink poklical na raport in mi izrekel kazen desetih dni zopora. Zaprl so me v neko zapuščeno, umazano klet. Stotnik Fink se je prišel prepričat o mojem zaporu in me nagovoril po nemško, nakar sem mu rekel, naj vendar govori po naše. Ko sem ostal sam, sem začel peti: 'Hauptman Fink le zadaj korajžo ima, ko slovenske fante v areste da.' Zato so mi zapor še za tri dni podaljšali. Z Godešča so nas naložili na vlak, oficirji so povedali, da gremo v Romunijo.«

Dne 9. avgusta 1917 je 9. kompanija gorskih strelcev, v kateri so bili nadporočnik Trtnik in poročnika Bezjak in